

JEDNOTA KRAJINY, SÍDEL A LIDSKÝCH ŽIVOTŮ

TEXT PAVLA MELKOVÁ

Jednota krajiny, sídel a lidských životů
Graubünden (Grigioni, Grischun) je rozlohou největší kanton Švýcarska ležící v hornaté jihovýchodní části státu na hranici s Itálií a Rakouskem. Nepřehlédnutelným znakem zdejší oblasti je jednota charakteru přírodní krajiny, prostředí vytvořeného lidskou rukou a povahových rysů místních obyvatel.

Travnaté svahy na úpatí horských hřbetů, které pokrývají větší část zdejší volné krajiny, jsou modelovány s dokonalostí asociující na první pohled golfová hřiště. Jemně modelované tvary, jejichž plasticitě dávají vyniknout dlouhé, hluboké večerní stíny, svým krátkým hustým trávnikem a oblostí připomínají srstnaté hřbety zvířat. Stíny pomalu se sunoucích mraků vytvářejí na jemně modelovaném povrchu vlastní svět obrazů. Teprve po bližším pozorování zdejší krajiny návštěvník pochopí, že dokonalost pečlivě sekaných a udržovaných trávníků je ve skutečnosti přesným obrazem náhorních alpských svahů, s loukami spásanými stády ovcí a vzdorujícími chladu a větru, že se tedy nejedná o umělost, ale naopak. (Obr 2 Údolí Val Lumnezia v kantonu Graubünden)

Přirozenost, samozřejmě prolnutí krajiny, lidských sídel a životů, je pro zdejší oblast charakteristická. Tato přirozenost ale nemá nic společného s líbivou a zromantizovanou představou „estetického života v přírodě“.

„Když najdu čas, jdu dolů k řece... nejraději, když je ošklivo. Domorodec ví, že když nejsou na cestách turisté, pak je špatné počasí...“ Stefan (pozn: místní starousedlík) by nikdy neřekl, že krajina je krásná. To také pro něj nikdy nebyla. Jeho život byl jeden neustálý souboj s ní. Musel se naučit, že krajina nabízí každému šanci ji přelstít, zmenšit její vítězství, ulovit prostředky k obživě anebo skrze její kultivaci jí vstřípat svoje vlastní zájmy. Krajina byla a je neoddělitelnou částí jeho existence.“ (Gion Antoni Caminada. Vrin – am Ende oder nur zuhinterst? Bauen in der Natur.)

Zdejší krajina je vymezena horami. Skalnatá masa definuje prostor svojí pevností, neoddiskutovatelností, relativní věčností, nepřístupností. Krajina údolí na úpatí a lidé v ní žijící pak jakoby tyto vlastnosti zčásti přebírali za své, zčásti se naopak vymezovali jim navzdory.

Starousedlíci hovoří plynule třemi jazyky (německy, italsky, rétorománsky), zdá se, že všichni v podstatě ovládají všechny a ve společnosti, kde se sejde víc lidí z různých oblastí, plynule přeskakují z jednoho do druhého. Tato mnohojazyčnost jakoby rozšiřovala obzory místních lidí a zvyšovala celkovou kulturní úroveň oblasti. Zároveň vytváří prostředí pocitu jakési volnosti a tolerance, v níž se i cizinec může cítit přirozeně.

Zdravým vyvážením možná zidealizované představy pouhého návštěvníka zdejšího kraje může být charakteristicky satirický, nelibostný pohled Elfriede Jelinek na turisty v Alpách stejně jako na místní usedlíky, prolínající její divadelní hrou Totenauberg. (Totenauberg je záměrnou zkomoleninou názvu vesnice Todtnauberg, v níž měl svoje sídlo filosof Martin Heidegger, který je v postavě Starého může jedním z hlavních protagonistů hry.

„...Příroda! Ve městě, kde i nejobatrnější chůze překypuje technikou, si ještě připadáme cizí uprostřed sekaček na trávu a zavlažovacích systémů. Příliš dlouho se

díváme do püllitru se světlým pivem, jsme zasaženi bleskem a znovu vyrážíme zase ven, se známou budoucností spořádaně přivázanou na střechu našeho vozu. Ve městě jsme opotřebováni, v přírodě se opotřebováváme sami...“

...Příroda je mocná, protože je krásná, aniž by se musela dělat krásnou. A těmto lidem patří! Zapřísahají nebesa, ať je nechají žít pořád dál a dál, tuto majitelé půdy, kteří jeden druhému přidržují nebe a nastavují si navzájem nejhlubší propasti, jako se démonům nastavují krucifixy. Zapřísahají sami sebe, že budou pořád ve střehu a nevpustí do přírody žádné vetřelce. Tito prostáčky by všechnu nádheru jen poničili. Člověk jim nesmí dát nic do ruky, ještě by se to obrátilo proti nim... Cizinci nás ruší svým nadšením pro všechno, co existuje, neumějí si vybírat. Tihle cizincil... Tahají své hrůzné zjevy do ciziny, kde kvůli vítr a oni smějí být o něco víc než cizí... Jsou prostě tady a vzhlížejí k nám. Nebe nad námi se také rádo rozčiluje, a oni nás pronásledují jako nekonečná, důvěrně známá nepřízeň osudu... Host nás nezná. Sotva dorazil, už je polapen do svých vzpomínek na bytí tady. Přenechá nás vzpomínce na nás, neboť jsme se sami se sebou ještě neseznámili. Žijeme v jeho diapozitívech, v jeho videozáznamech a fotkách. Zároveň nám však sklízí mraky z nebe a světlo z vrcholu hory. Nic se nezmenšuje, ale onoho nic stále přibývá...“ (Elfriede Jelinek. Totenauberg.)

Nad údolím Val Lumnezia, na jehož nejzazším slepém konci je i vesnice Vrin, zůstala po putování ledovce náhorní plošina Greina. Mělká rovinatá dlouhá mísa, oáza zeleně a vody, která se jakoby vznášá ve výšce nad dva tisíce metrů, ukrytá v sevření mezi špičkami nejvyšších třítisícových vrcholů. Když se v roce před lety zcela vážně zabývala švýcarská vláda myšlenkou zaplavit celé území a vytvořit z něj megazásobárnu pitné vody, přispěl k její záchraně významným dílem architekt a malíř Bryan Cyril Thurston, místní rodák, kterému Greina učarovala, a který dokázal malovat zdejší krajinu a psát o ní způsobem, který objevil její jedinečný půvab i pro ty, kteří ho neviděli.

Kostel jako pastýř V každé vesnici, bez ohledu na její velikost, se jako samozřejmost nachází funkční kostel (většinou několik kostelů). Kostel – kaple nechybí ani ve vesnicích o několika domcích na nejvyšších místech hor, do kterých nevedou silnice. Do kaple v takové víceméně opuštěné vesnici Vanescha ve výšce nad dva tisíce metrů, chodí každý den z údolí pěšky, hodinu tam a hned zase zpátky, zvoník – jen proto, aby zazvonil. Bohatství architektury a především vnitřního vybavení kostelů a kaplí, které kontrastuje s chudobou světských domů, vypovídá o míře pokory a úcty k vyšším hodnotám, která je pro dnešní naši společnost sebestředných jedinců těžce představitelná. Stejně tak jako samozřejmá důvěra v poctivost (respektive nepředstavitelnost opaku), vyjádřená otevřeností nehlídaných kostelů plných cenného vybavení ve dne i v noci. (Obr 3 Vesnice Cons. V podstatě jednotné typologické umístění kostela v urbanismu vesnic, zřetelně vyjadřuje jeho význam ve společenství. Kostel stojí většinou při okraji vesnice, vždy na vyvýšeném místě, viditelný zdaleka ze všech stran. Nahuštěné střechy domů se ke kostelu sbíhají jako ovce za pastýřem.)

Rýžové koště Koště opřené venku před vstupními dveřmi všech domů, od obytných po kostel. Jako symbol místní mentality, hodnot, vidění světa, způsobu života. Koště, které nikdo neukradne. Koště, které člověk

vstupující do domu používá jako samozřejmost. Jako zosobnění nelhostejnosti k prostředí, které ho obklopuje. Zároveň je symbolem přirozené, „antidesignové“ krásy, vycházející z odpovídání formy funkci, z přirozené struktury použitých materiálů, krásy, která je charakteristická i pro zdejší architekturu.

Staré a nové Stará (historická) a nová (moderní) architektura zde nesoupeří. Je dokonce těžké mezi nimi určit hraniční linii a nikdo se o to ani nepokouší. Podstatný je celek v přítomném okamžiku. Jednota, která je funkční, přirozená, ale zároveň velmi pečlivě a promyšleně komponovaná, tedy ne náhodná. Staré není násilně, uměle a neživotně zvenku chráněno, jeho hodnota stejně jako krása ob stojí sama i v současné struktuře a potřebách sídel, neboť spočívá v logice konstrukcí, funkčnosti, přirozenosti materiálů. Nové se zároveň nebojí být současné a moderní, neboť vychází ze stejných principů, učí se z nich a rozvíjí je dál, a dokáže tak být nenásilně součástí staré struktury, aniž by se použitím povrchních nápodob tvářilo jako staré. Zachovaná a rekonstruovaná památka zde musí být životaschopná, musí mít přirozenou náplň a fungovat, odpracovat si každý den své právo na existenci. Stejně jako zdejší lidé, kteří každý den jakoby vyvzdorovávají na nadvláďě hor. Pro nakaširovaný skanzen zde není místo.

To co je tak zjevné zde, v blízkosti primárních principů života a přírody, by však

stejným způsobem mělo platit i všude jinde. Být příkladem pro památkovou ochranu především v její ochrannářské (v Čechách spíše v poloze restriktivní) roli, ale i v konstruktivní, praktické péči o památky. (Obr 4 Jednota a kontinuita nového a starého)

Peter Zumthor a Graubünden Poučné je seznámení se staršími, veřejnosti nepříliš známými pracemi Petera Zumthora, vzniklými v období dlouhodobé systematické památkářské práce v oblasti rekonstrukcí tradičních sídel. Na první pohled neviditelné zásahy, na druhý pohled nezaměnitelný kultivovaný detail, svědčící o promyšleném a moderním přístupu. Práce skromná, kterou by – nebýt pozdější slávy architekta – zdaleka každý neobjevil. Přesto práce o nic méně významná, než pozdější „viditelnější“ moderní novostavby. Teprve při důkladnějším poznání této „rekonstrukční“ části práce zřetelně vyvstane, do jaké míry architektovo pozdější moderní dílo dostaveb a novostaveb neodmyslitelně vyvěrá právě z přístupu vzniklého dlouhodobým „dotýkáním se“ starého, původního.

Výsledek vzniklý semknutím obého v díle Petera Zumthora je smyslem, ke kterému by ruku v ruce měla směřovat práce památkářů a tvořících architektů. V památkové péči v Čechách oproti tomu vznikl stav, kdy památkářská práce (tedy ochrana památek) je někdy vnímána jako nesmiřitelný soupeř, neslučitelný protiklad k tvorbě moderní

architektury. Jakoby v konkrétní situaci mohlo existovat vždy pouze jedno nebo druhé. Zumthorovo dílo (stejně jako dílo řady dalších vynikajících švýcarských architektů) je důkazem, že na úrovni kvalitní tvorby se jedná o jedno a totéž. (Obr 5 Radnice v Lumbrein. Peter Zumthor rekonstrukce)

Lázně ve Vals a Stiva morta ve Vrinu

Ocitne-li se člověk v budově lázní ve skutečnosti (nikoli jen pohledem na fotografii), stejně tak jako ve zdejší krajině, s vědomím o propojenosti obého, uvědomí si, nakolik je tato stavba součástí krajiny, ne jen svým architektonickým výrazem, ale z procesu hlubší podstaty – v místě a čase. Touto podstatou pak lze vysvětlit také nalezení zdánlivě nemožné podobnosti mezi budovou lázní ve Vals Petera Zumthora a pohřební kaplí J. A. Caminady v nedalekém Vrinu.

V obou případech se jedná o architekturu tvořenou převážně pouze vymezeným prostorem (vyčleněním částí z venkovního prostoru), lidmi a ději jej naplňujícími a venkovní krajinou, která se skrze velkorysá okna a prostupy stává chtěnou a plnohodnotnou součástí prostoru. Minimum materiálů, objektů, předmětů a detailů. Umocnění oproštěnosti nahotou lidských těl a nepřítomností (jindy tak úmorného) množství

předmětů každodenní potřeby. Minimum barev. (I „barvy“ jsou ve skutečnosti spíše tónovanými odstíny šedé). Minimum zvuků, jen voda, vítr, doteky, ozvěna.

Odměnou a poučením je ve výsledku maximálně „bohatý“ prožitek. Chtělo by se říci, že stavba je jakousi scénou pro děj, v němž účinkují pouze těla, pohyb, voda, světlo, zvuk.

U obou staveb je vlastně středobodem (jedinou náplní a tématem) prostoru lidské tělo samo o sobě. V lázních je o tělo pečováno (a skrze něj tedy o duši). V pohřební kapli probíhá nad vystaveným tělem zesnulého loučení (i s jeho duší). V prostředí Stiva morta ve Vrinu a lázní ve Vals, působí obě stejně přirozeně a klidně. Jako součást přírody a krajiny, vůči níž jsou obě stavby s naprostou samozřejmostí otevřené. Uvolněnost prostoru, důstojnost masivních pevných stěn. Nahost těla. Odevzdání těla. (Obr 6 Stiva morta ve Vrinu. Gion Antonio Caminada. / Obr 7 Lázně ve Vals. Peter Zumthor)

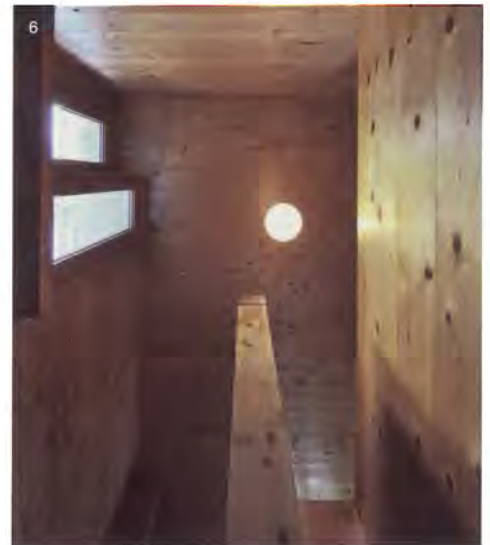
Předpoklady životaschopnosti současné vesnice v jejich tradičních strukturách

Obec Vrin je dnes známá jako příkladná obnova tradiční vesnice především pro kvalitní současnou architekturu, která zde v poslední době, převážně díky soustavné práci architekta Giona Antonia Caminady v nebyvale

velkém množství vzniká. Ve skutečnosti zde ale probíhá dlouhodobý počín mnohem hlubšího rozsahu.

Práce architekta je zde napůl prací sociální. Prvotní je správná rozvaha o potřebách fungování místa jako celku, teprve poté nabývá důležitosti řešení formy konkrétních architektonických úloh. Stejně tak zásadní je schopnost architekta spoluangažovat místní obyvatele, dosáhnout jejich pochopení záměru a především ztotožnění se s ním.

I když člověku z postkomunistické země může tato „kolektivní“ koncepce nebezpečně připomínat ideu kolchozů, pravidla vycházející z místní zkušenosti, která jsou zároveň založená na odborných studiích platí i v našich podmínkách. Například, že má-li vesnice (a jakékoli sídlo) přirozeně fungovat, přežít bez ztráty autenticity a umožnit svým obyvatelům plnohodnotný život (bez nutnosti doplňovat jeho části dojížděním do měst – nebýt tedy pouhým satelitem), musí být schopna vlastními silami zajistit v místě základní společenské (a ekonomické) funkce. Zjednodušeně řečeno, musí mít školu, dobrou hospodu, možnost hostinského ubytování, poštu, knihovnu, hromadnou dopravu, vlastní pracovní příležitosti, živnosti, fungující zemědělství, spolky. (Obr 8 Přirozená forma komunikace

o dění ve vesnici / Obr 9 Škola ve Velle. Bearth a Deplatzes / Obr 10 Atelier Olgiati. Flims. Valerio Olgiati / Obr 11 Das Gelbe Haus ve Flims. Valerio Olgiati)

Absence designu a všeobecná zažitost povědomí o kvalitní architektuře Zajímali se člověk o zdejší moderní architekturu, včetně literatury a teorie o ní, nelze si nevšimnout naprosté absence slov design a designér. Prostory jsou tvořeny architekturou – hmotou, materiály a světlem. Vnitřní vybavení je funkční a je přirozenou součástí architektury. Pojem dekorace zde zní stejně nepatřičně jako design.

Přesto je zdejší moderní (ale i tradiční) architektura „vydesignovaná“, tedy komponovaná a promyšlená do nejposlednějšího detailu v interiéru i exteriéru, neboť tato promyšlenost je její samozřejmou a neoddělitelnou součástí. Místo slova architekt se zde často raději používá pojem Baumeister.

Situace nám bohužel tak důvěrně známá, kdy celá nová budova působí spíše jako „přerostlý“ designový předmět, než jako stavba, je zdejšímu prostředí cizí.

Je nepochybné, že vysoká úroveň běžné (nikoli jen ojedinělé!) současné architektonické tvorby je umožněna všeobecně vysokým

povědomím o kvalitní architektuře mezi místními obyvateli. Což platí pochopitelně i v opačném směru. (Obr 12 Novostavba rodinného domu v Lumbrein.)

San Giuseppe, srpen 2009 Sychravý, zamlžený den předčasně přicházejícího pražského podzimu, ve kterém je psán tento text, vyvolává takřka fyzický pocit jednoho časného srpnového rána na úpatí hor ve vesnici St. Giuseppe. Těžká, hustá mlha zahalující krajinu měla toho rána u země sytě tmavě modrý okraj, jakoby tušená modř nebe protekla shora a prosákla celou tíhou v dolním lemu mlžného závěsu...

„...Poryvy větru, vůně deště padajícího někde jinde. A teď, v prvním ranním světle onen tmavý, průzračný den vzdálených obzorů, jaký mu byl milý a o němž si přál, kéž by zůstal až do večera. (Věčné letní slunce a modř už v sobě měly něco z věčného ledu.). Za takového temného dne se dostávaly nejmenší obvyklé činnosti do vibrací, podobny zkušebním startům k výpravám. A zároveň klid kolem, bez přeludů způsobených sluncem. Jistá proměnlivost díky takové temné čirosti, i bezstarostnost: v prudkém slunci by nedávná noční čerň měla mnohem delší trvání...“ (Peter Handke. Za temné noci jsem vyšel ze svého tichého domu.)

